

Heretycy i innowiercy prawosławnych Bałkan i Azji Mniejszej, X–XV w. Realia i wyobrażenia

Projekt ma na celu kompleksową analizę stosunku prawosławnej większości społeczeństw Bizancjum, Bułgarii i Serbii do religijnych mniejszości – zarówno heretyków (np. bogomitów, paulicjan), jak i innowierców (katolików, armeńczyków, muzułmanów, żydów). Badania obejmą zarówno realne relacje społeczne, prawne i polityczne, jak i sposoby wyobrażania i przedstawiania „obcych” w literaturze, prawodawstwie i tekstach religijnych.

Celem projektu jest ustalenie, w jaki sposób stosunki te kształtowały się na poziomie behawioralnym (kontakty i konflikty), kognitywnym (struktury wiedzy i przekonań) oraz afektywnym (emocje, postawy) i jak te poziomy były ze sobą powiązane. Nowatorstwo projektu polega na całościowym ujęciu zagadnienia w oparciu o analizę różnorodnych źródeł (kronik, homilii, hagiografii, hymnografii, tekstów prawnych i penitencjalnych), a także na zastosowaniu narzędzi z zakresu psychologii społecznej i socjologii (dehumanizacja, socjologia emocji i wiedzy).

Ważnym wkładem projektu będzie wykorzystanie nieeksploatowanych dotąd w tym kontekście źródeł, w tym niewydanych rękopisów cerkiewnostawiańskich i greckich nomokanonów penitencjarnych oraz krytyczna analiza tekstów antyheretyckich wytworzonych w krajach prawosławnych w konfrontacji z przekazami łacińskimi i źródłami pochodzącymi od samych innowierców. Analiza porównawcza pozwoli ujawnić mechanizmy propagandowe i narracyjne służące marginalizacji „obcych” oraz lepiej zrozumieć społeczne funkcje religii w średniowiecznych społeczeństwach prawosławnych. Projekt wniesie nowe dane do badań nad tożsamością zbiorową, formami wykluczenia oraz strategiami kulturowego i religijnego pozycjonowania mniejszości w średniowiecznej Europie Południowo-Wschodniej i Azji Mniejszej.

Realizacja projektu przyczyni się do osiągnięcia szeregu efektów naukowych i społecznych, których znaczenie wykracza poza wąsko rozumiane badania historyczne. Wypracowane zostaną innowacyjne narzędzia metodologiczne, łączące podejście historyczno-filologiczne z teoriami z zakresu psychologii społecznej i socjologii. Na podstawie zebranych danych powstanie typologia kontaktów między wyznaniami: od epizodów pokojowego współżycia, przez polemiki teologiczne, po przypadki prześladowań. Określone zostaną kluczowe czynniki wpływające na charakter relacji (np. czynnik polityczny, lokalny, doktrynalny), a także główni aktorzy (władze świeckie, duchowieństwo, wspólnoty lokalne).

Wypracowany model analizy postaw wobec religijnych „innych” może znaleźć zastosowanie w badaniach porównawczych – także w kontekście innych kręgów kulturowych i epok historycznych. Projekt może stanowić punkt wyjścia dla interdyscyplinarnych studiów nad pamięcią społeczną, tożsamością religijną i mechanizmami wykluczenia.